

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба рисолаи номзоди Шарифзода Лутфулло Абдулло «Арзишҳои илмӣ ва адабии номаҳои Садриддин Айнӣ ва Мирзо Турсунзода» барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илми филология аз рӯйи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ

Омузиш, гирдоварӣ ва таҳқиқи таълифоти эпистолярии адибони бузург, мисли С. Айнӣ ва М. Турсунзода на танҳо барои равшан сохтани саҳифаҳои тозаи аҳволу осорашон муҳим аст, балки ин барои таҳқиқи бисёре аз масъалаҳои муҳими масири инкишофи адабиёт, тамоилҳо ва равандҳои он дар марҳалаҳои муайян низ аз аҳаммият холӣ нест. Дар ҳоле ки дар мукотиботи ин ду шоҳсутуни адабиёти тоҷикии садаи ХХ масъалаҳои адабию эҷодӣ, вазъи ҳамаҷузъаи адабиёти тоҷик дар ҷойи аввал қарор дорад. Аз тарафи дигар, муносибати самимию устодонаю шогирдонаи С. Айнӣ ва М. Турсунзода имкон додааст, ки дар мукотиботи онҳо нозуктарин масъалаҳои иҷтимоию фарҳангӣ ва адабию эҷодӣ бо камоли масъулиятшиносӣ ва дилсузӣ ватанпарастии хос матраҳ гардад. Ҳамаи ин фазилатҳои мукотиботи С. Айнӣ ва М. Турсунзода муҳимият ва мубрамияти омузиш ва таҳқиқи ҳамаҷузъаи онҳоро таъйид месозад. Бояд гуфт, ки қаблан дар таълифоти илмии К. Айнӣ, Х. Асозода, А. Маҳмадаминов ва дигарон ба арзиши хоси илмӣ ва адабӣ доштани мукотиботи устодони номбурда ишораҳо шудааст, вале масъала то ба таълиф расидани рисолаи Л. Шарифзода ба як таҳқиқоти комили фарогири илмӣ ниёз дошт.

Дар рисолаи мазкур, ки дар омузиши адабиёти эпистолярии тоҷик иқдоми шоиста маҳсуб меёбад, мукотиботи устодон С. Айнӣ ва М. Турсунзода аз чанд нигоҳ баррасӣ мешавад. Аввалан бояд таъкид кард, ки мукотиботи ин ду устоди бузурги адабиёти муосири тоҷик бозгукунандаи робитаи самимӣ, дӯстона ва хайрхоҳонаю ватанпарастонаи онҳост ва ин иртибот аз ҳар ду тараф ҳадафи хизмати содиқона кардан ба халқу миллати тоҷик ва фарҳангу адабиёти он аст. Бинобар ин, омузиши

муфассалу фарогири онҳо чунонки ишора шуд, ҳам барои адабиёти имрӯзаи мо ва ҳам барои илми адабиётшиносии муосир аз ҳар ҷиҳат муҳим арзёбӣ мегардад.

Масъалаи аввалине, ки дар рисола дар партави мукотиботи устодон С. Айнӣ ва М. Турсунзода баррасӣ мешавад, ин равобити дӯстона ва муносибати самимонаи устодию шогирдии ин ду адиби бузург мебошад. Муаллифи рисола дуруст таъкид менамояд: «М. Турсунзода ба ҷумлаи насли хушбахти он эҷодгарони давраи аввали замони Шуравӣ мансуб аст, ки бо ҳамроҳии С. Айнӣ ва А. Лохутӣ ба бинои адабиёти нави тоҷик хиштҳои нахустинро гузоштааст» (саҳ. 25). Воқеан, устод Айнӣ аз гомҳои нахустини адабиаш М. Турсунзода ва ҳунару истеъдоди адабии ӯро шинохта барои рушду камолоти шахсияти адабию эҷодии ӯ раҳнамоӣ кардааст. Вай дар яке аз номаҳои истеъдоду қобилияти калон доштани М. Турсунзодаро махсус зикр менамояд. Устод Айнӣ таъкид менамояд, ки адиби ҷавон бояд дар амалияи эҷоди бадеӣ омӯзиш аз рӯзгорро донанд ва истифодаи воқеаҳои зиндагӣ, ки ҳақиқати воқеӣ мебошад аз омӯхтани ҳаёт сарчашма мегардад, меҳвари эҷодиёташ қарор диҳад. Дар ин ишораи худ Айнӣ М. Турсунзода ва ҷавонони ҳамсафу ҳампешаи ӯро ба тасвири воқеъбинонаи ҳақиқати зиндагӣ дар эҷодиёташон ташвиқ менамояд. Дар навбати худ М. Турсунзода ҳам то охири умраш ҳамчун шогирди сазовор ба шахсият ва осори устои худ арҷу эҳтироми беандоза қоиладар буд. Дар рисола ин қабил масъалаҳои муҳимми иртиботи устодон С. Айнӣ ва М. Турсунзода бо таҳлили муфассали мукотибот ва асарҳои адабии ин ду устои бузурги адабиёти муосири тоҷик баррасӣ мегардад. Муҳаққиқ дуруст таъкид менамояд, ки таълифи достони «Чароғи адабӣ» ифодаи равшани эҳтирому иродати М. Турсунзода ба устод С. Айнӣ аст.

Дар рисола зимни баррасии номаҳои ба М. Турсунзода навиштаи устод С. Айнӣ баъзе лаҳзаҳои муҳимми рӯзгори шахсӣ ва иҷтимоӣ адабии асосгузори адабиёти муосири тоҷик равшан карда мешавад. Муҳаққиқ ба ин масъалаҳо ишора намуда менависад: «С. Айнӣ дар номаҳои оид ба ҷузъиёт ва лаҳзаҳои душвори ҳаёт, беморӣ ва рӯзгори пиронсолӣ,

истифодаи доруҳои фойданок, мушкилоти роҳ ва саломатии лаҳзавии худ маълумот медиҳад, ки чиҳати огоҳии хуб пайдо кардан аз зиндагии ӯ, коргоҳи эҷодӣ ва печидагиҳои муҳимми адабӣ ёрии амалӣ мерасонад» (саҳ. 32). Ин нуктаҳои муҳим зимни баррасии ду номаи солҳои 1947 ва 1948 ба М. Турсунзода навиштаи устод Айнӣ дар рисола баррасӣ мегардад. Дуруст таъкид мешавад, ки номаҳои ба М. Турсунзода навиштаи С. Айнӣ барои мукамал сохтани тарҷумаи ҳоли худӣ ӯ ва чиҳати огоҳии бештар пайдо кардан аз зиндагиномаи нависанда, коргоҳи эҷодӣ ва мушкилоти рӯзгор ёрии амалӣ мерасонад.

Дар рисола мулоҳизаҳои устод С. Айнӣ оид ба равиши кори эҷодӣ ва осори адабӣ дар фасли алоҳида матраҳ мешавад. Бояд гуфт, ки воқеан, муносибати устод С. Айнӣ ба адабиёт ва хоса эҷоди бадеию осори ҳунарӣ хеле ҷиддӣ ва масъулиятшиносона буд. Аз нигоҳи Айнӣ танҳо истеъдоди комил ва камолёфта метавонад дар кори эҷодӣ ба муваффақият даст ёбад. Ин нукта дар номаҳои ба М. Турсунзода, А. Деҳотӣ, Ҷ. Икромӣ ва дигарон навиштаи устод С. Айнӣ борҳо таъкид шудааст.

Масъалаи муҳимми дигаре, ки дар рисола муфассал баррасӣ шудааст, ин шинохти М. Турсунзода аз шахсият ва эҷодиёти устод Айнӣ мебошад. Муаллиф дар ин робита дуруст таъкид менамояд: «Муносибати М. Турсунзода ба осор ва шахсияти устод С. Айнӣ аз соири муҳаққиқон ва шоирони замони Шуравӣ фарқ дорад. Ба ин далел, ки осор ва шахсияти С. Айнӣ на танҳо мабдаи илҳоми ӯ гардидааст, балки тафаккури таҳлили М. Турсунзодаро шакл додааст» (саҳ. 42). Ин нуктаро мақолаҳо ва навиштаҳои гуногуни М. Турсунзода дар мавриди аҳволу осор ва шахсияти адабию фарҳангии устод Айнӣ, ки дар замонаш дар матбуоти ҷумҳуриявӣ марказӣ ба нашр расида буд, собит месозад. Дар аксари таълифоти мазкур устод М. Турсунзода кӯшиш намудаанд, ки саҳифаҳои муҳимми рӯзгори Айнӣро дар заминаи осори адабию илмӣ ва тарҷумаи ҳоли ӯ равшан созанд. Муҳаққиқ дуруст ишора месозад, ки М. Турсунзода дар ҳамаи ин навиштаҳо устод Айнӣро барои адибони ҷавон

намунаи ибрат муаррифӣ менамояд.

Дар бобҳои дуюм ва чаҳоруми рисола Лутфулло Шарифзода бештар масъалаи баёни проблемаҳои адабӣ, илмӣ ва фарҳангиро дар мукотибаи С. Айни ва М. Турсунзода матраҳ менамояд. Хоса дар номаҳои устод С. Айни масоили мазкур аз мавзӯҳои ҳамешагӣ маҳсуб меёбад. Махсусан, дар номаҳои ба А. Лохутӣ, М. Турсунзода, Ҷ. Икромӣ, М. Миршакар, Р. Ҷалил, Пӯлод Толис ва дигарон навиштаи худ устод Айни дар баробари нақду баррасии асарҳои адибони ҷавон доир ба масъалаҳои бунёди тамоилҳои инкишофи адабиёти муосир, тасвири воқеъгароёнаи ҳақиқати зиндагӣ, суннатҳо ва арзишҳои ахлоқию маънавии миллӣ, ҳунар ва маҳорати адабӣ изҳори назар менамояд, ки онҳо имрӯз ҳам арзиши илмӣ ва адабии худро кам накардаанд. Устод Айни чунонки дар фасли якуми боби дуюми рисолаи мазкур таъкид мешавад, аз таҷрибаи эҷодии худ, хоса аз таълифи «Ёддоштҳо», «Дохунда» ва асарҳои дигараш лаҳзаҳо ва симоҳои ҷолибро ёдовар шуда, таҷриба ва мактаби адабию эҷодии хешро дар хидмати адабиёти муосир ва махсусан, адибони оянда мегузорад.

Дар адабиётшиносии тоҷики садаи XX ва замони мо масъалаи омӯзиши маҷмуию фарогир ва воқеъбинонаю бидуни гарошҳои мафкуравии адабиёти равшангарии ҷадидияи тоҷик аз мавзӯҳои муҳимму марказӣ ба шумор меравад. Дар ин самт ҳанӯз корҳои анҷомнашуда зиёд ва маводи омӯхтанашуда ҳам кам нест. Ба ҳами хотир дар рисолаи мавриди муҳокима муҳаққиқ ба масоили мазкур, ки дар фаслу бобҳои дигари рисола ба онҳо ишора мешавад, фасли алоҳидаро ихтисос додааст, ки он бешубҳа, арзиши илмию пажӯҳиши рисолаи Л. Шарифзодаро меафзояд. Вай ҳадафи худро аз баррасии масоили мазкур ба таври зайл мушаххас месозад: «Мақсад ва нияти мо дар ин фасл назари иҷмолий ба ақидаҳои устод Айни оид ба адибони маорифпарвар ва муайян кардани мавқеи онҳо дар адабиёти нимаи дуюми садаи XIX ва оғози асри XX ва ба ин восита муайян кардани нақду таъсири онҳо дар тақомули ин адабиёт, то ҷое муқаррар кардан аст» (саҳ. 63-64). Баррасии масъалаи мазкур дар рисола,

аз он чо сарчашма мегирад, ки устод Айнӣ дар номаи худ ба М. Турсунзода, аз 14 декабри соли 1948 ба ин масъала дахл намуда, ба шахсият ва эҷодиёти Аҳмади Дониш баҳои сазовор медихад. Ин чо устод С. Айнӣ андешаҳои соли 1939 ба унвони А. Деҳотӣ ва М. Турсунзода, дар мавриди омӯзиши таърихи адабиёт баён кардаашро идома медихад. Муҳимтарин масъалае, ки устод Айнӣ ба он ҳамчун масъалаи таърихи адабиёти тоҷик эътибор додааст, таъкид намудани симоҳои хурду бузурги адабиёти нимаи дуюми асри XIX мебошад. Бо таъкиди нуқтаи зикргардида, муаллифи рисолаи мавриди муҳокима андешаҳои устод Айнӣро дар ин самт хулоса карда менависад, ки устод С. Айнӣ дар «Ёддоштҳо»-и худ дар бораи симоҳои бузурги замон – Аҳмад Махдуми Дониш, Шамсиддин Махдуми Шоҳин, Мирзо Сироч, Саҳбо ва симоҳои хурду бузурги давр – Абдулмаҷиди Зуфунун, Яҳёхоҷа, Содикхоҷаи Гулшанӣ, Ҳомидбеки Ҳомид, Мирзоазими Сомӣ, Азизхоҷаи Азиз ва дигарон маълумот дода, аз як тараф, масъалаи омӯзиши рӯзгору осор ва нақши иҷтимоии онҳоро ба миён гузошта бошад, аз сӯйи дигар, «камбудии таърихи адабиёти тоҷик»-ро пурра намудааст. Воқеан, устод Айнӣ худашон нахустин муҳаққиқ ва мубаллиғи адабиёти тоҷикии аҳди равшангарӣю ҷадидия буданд ва масъалаи омӯзиши ин адабиётро ҳам дар асарҳои ёддоштию тарҷумаҳолиашон ва ҳам асарҳои илмию бадеияшон ба таври мушаххас ва ҷиддӣ ба миён гузоштаанд.

Дар боби дуюми рисола муаллиф масъалаи арзиши таърихӣ ва адабию фарҳангии «Ёддоштҳо»-и С. Айнӣро баррасӣ менамояд.

Гузориши масъалаи мазкур ҳам аз матн ва муҳтавои мукотиботи М. Турсунзода ва С. Айнӣ бармеояд. Муаллиф дар оғози боби мазкур ба ин масъала ба таври зайл ишора менамояд: «Ҷолиби диққат он чиз аст, ки устод Айнӣ дар мукотибаи худ бо адибон ва аҳли адаб, хусусан бо М. Турсунзода ба ин масъалаҳо ишора намуда, моро ба моҳияти ин масъалаҳо раҳнамо ва ба ҷустуҷӯ водор менамояд. Аз ин нуқтаи назар, мо мақсад гузоштем, ки дар ин боби корамон арзиши таърихӣ, адабӣ ва фарҳангию

миллии «Ёддоштҳо»-ро дар муқоиса бо андешаҳои ҳуди муаллиф ва ҳақиқатҷӯию ҳақиқатталабии ӯ, ки дар номаҳо бо адибони тоҷик ва махсусан, раиси Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон дар замони Шуравӣ шудааст, санҷида баррасӣ ва моҳияти ин мукотибаҳои мубоҳисавиро равшан намоем» (саҳ.100). Дар фаслҳои баъдии боби мазкур муҳаққиқ бо таъба номаҳои ба ҷопрасида ва номаҳои дар бойгонихои устодон С. Айнӣ ва М. Турсунзода маҳфуз буда, ба масъалаҳои мавриди назараш равшанӣ меандозад. Устод С. Айнӣ дар ду номаи ба М. Турсунзода навиштааш дар соли 1948 ба арзиши таърихӣ, адабӣ, фарҳангӣ ва адабиётшиносии «Ёддоштҳо» ишора менамояд.

Дар фаслҳои алоҳидаи боби сеюми рисола муҳаққиқ дар баробари баррасии муфассали арзиши илмию адабии «Ёддоштҳо» моҳият, зарурат ва сабаби баҳсҳои дар атрофи ин асари мондагори устод ба миён омадаро таҷвех медиҳад, ки он ҷанбаи илмию пажӯҳиши таҳқиқоти мазкурро меафзояд.

Боби чаҳоруми рисолаҳо муҳаққиқ ба масъалаи арӯзи тоҷикӣ, зуҳуру инкишофи он ва масоили марбути шеърӣ нав дар адабиёти тоҷики садаи ХХ ихтисос медиҳад, ки заминаи он андешаҳои дар ин маврид дар номаи ба М. Турсунзода, 27 декабри соли 1948 навиштаи устод Айнӣ мебошад. Устод Айнӣ дар ин номаи худ моҳияти муҳимми тоҷикӣ доштани вазни арӯзро бо далелҳои раднашаванда собит менамояд. Ин нукта дар таҳқиқотҳои арӯзиёни тоҷик, аз ҷумла, дар китоби «Арӯзи тоҷикӣ»-и Б. Сирус таҷвехи муфассал ёфтааст. Л. Шарифзода дуруст таъкид менамояд, ки Б. Сирус масъалаҳои асосиро, ки дар мактуби С. Айнӣ ба М. Турсунзода баён шудааст, ба миён мегузорад ва барои равшан намудани онҳо мекушад.

Муаллифи рисолаи мазкур дар робита ба баррасии андешаю афкори муҳаққиқон оид ба арӯз ва заминаю омилҳои тоҷикии он ба чунин хулосаи дуруст ва қобили эътимод мерасад: «Устод Айнӣ яке аз нахустин аруздононе мебошад, ки бо мадраку бурҳони муътамад арузро моли заковати фитрии мардуми тоҷик донистааст ва умумияту тафовутҳои онро

аз арузи арабӣ муайян намудааст» (саҳ. 143). Воқеан, дар фаҳмиши устод Айни арузи тоҷикӣ системаи собиту комилест, ки дар асоси интизому тартиби ҳиҷоҳои мусовии баробар сохта мешавад. Муҳаққиқ дар баробари ин, тафовутҳои дигари муҳимми арузи тоҷикӣ аз арузи арабиرو дар партави андешаҳои устод Айни баррасӣ намуда, арзиши баланди илмӣ ва адабию фарҳангии номаи дар боло зикр гардидаи Айниро таъкид менамояд.

Дар хулосаи рисолаи мазкур, ки бахши ҷамъбастии пажӯҳиши муфассал ва пурдоманаи муҳаққиқ метавон шуморид, арзиши илмӣ, адабӣ ва фарҳангии номаҳои устод Айни ба М. Турсунзода нишон дода мешавад. Муҳаққиқ номанигориро ҳамчун як самти алоҳидаи фаъолияти илмию адабии устод Айни баррасӣ намуда, бо осори адабию илмии муаллиф баробарарзиш будани номаҳои ӯро таъкид менамояд. Воқеан, номаҳои устод Айни, аз ҷумла мукотибаи ӯ бо М. Турсунзода ҷузъиёти воқеии рӯзгори шахсӣ, воқеиятҳои муҳимми таърихӣ замони нависанда, муносибати ӯ бо шахсиятҳои маъруф, шогирдону ҳамсафонаш, рӯйдодҳои муҳимми адабию фарҳангӣ, назари муҳаққиқону мунаққидони осораш, нуктаҳои муҳиму омӯзанда дар бораи забон ва адабиёти гузаштаю ҳозира ва ғайраро чун оина дар худ таҷассум намудааст, ки он аз ҳар ҷиҳат арзиши адабӣ ва илмии номаҳоро меафзояд. Ба таври кулӣ рисолаи Л. Шарифзода ҳам аз нигоҳи масъалагузорӣ, ҳам аз нигоҳи ба гардиши илмӣ ворид кардани маводи тоза, ҳам аз нигоҳи баррасии муфассалу бо низоми илмӣ ва натиҷагирию хулосабарорӣ иқдоми шоиста ва саҳифаи тозае дар айнаиносии муосир мебошад.

Бо вучуди муҳассаноти мазкур дар рисола баъзе камбудихо низ ба назар мерасад, ки зикри онҳо шояд ба фоидаи кор бошад:

1. Дар муқаддима муҳиммияти мавзӯро бояд мушаххастар ва муфассалтар намуд.

2. Дар бобҳои дуюм, сеюм ва чоруми рисола фаслҳое, ки аз 3-4 саҳ. иборатанд, бояд ба фаслҳои дигар ҳамроҳ кард.

3. Дар рӯйхати адабиёт сарчашмаҳо, адабиёти илмӣ ва маводи

интернет аз ҳам чудо карда шавад, беҳтар аст.

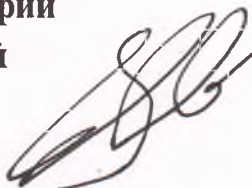
Камбудихои зикршуда, асосан характери техникӣ дошта ислоҳшавандаанд ва онҳо ба ҳеҷ вачҳ арзиши илмии рисолаҳо кам намесозанд. Диссертатсияи Л. Шарифзода дар мавзӯи «Арзишҳои илмӣ ва адабии номаҳои Садриддин Айнӣ ва Мирзо Турсунзода» таҳқиқоти комил ва дар сатҳи баланди илмию пажӯҳишӣ баанҷомрасида буда, ба талаботи бандҳои 31-35-и Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, ҷавобгӯ аст ва муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илми филология аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик; равобити адабӣ мебошад.

**Доктори илми филология,
профессор, мудири кафедраи назария ва
таърихи адабиёти факултети филологияи
тоҷики Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ
«16» августи соли 2022.**

 Салихов Ш.А.

Нишонӣ: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121
Тел: 987-65-00-43
E-mail: soleh59@mail.ru

**Имзои Ш.А. Салиховро тасдиқ мекунам:
Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
махсуси Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ
Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ
«16» августи соли 2022.**

 Мустафозода А.

Нишонӣ: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121
Тел: +992(37) 224-13-83
E-mail: info@tgpu.tj